

Begaafde jongeren, moeilijke gevallen? Het belang van systematisch onderzoek naar het functioneren van cognitief sterke jongeren

Dr. Jeroen Lavrijsen & Prof. Karine Verschueren (KU Leuven)

Maart 2019

Meer informatie over het onderzoeksproject vindt u op www.projecttalent.be.
Reacties op dit artikel kan u richten aan jeroen.lavrijsen@kuleuven.be.

In de media wordt hoogbegaafdheid wel eens op een stereotype, negatieve manier voorgesteld. Films zoals *Good Will Hunting* of *A Beautiful Mind* portretteren hoogbegaafden als personen die in de knoop liggen met zichzelf, niet in staat te functioneren in een wereld die hen niet begrijpt. Een Duits onderzoek liet recent nog zien dat mensen hoogbegaafdheid inderdaad vaak in verband brengen met emotionele moeilijkheden en onbevredigende sociale relaties¹.

Nochtans lijkt er weinig wetenschappelijke evidentie te bestaan om dit negatieve beeld van het psychisch functioneren van hoogbegaafde jongeren te staven. Een [recente internationale review](#) van 18 studies concludeerde dat hoogbegaafde jongeren helemaal niet vatbaarder zijn voor psychische problemen, en dat ze integendeel vaak zelfs minder gedrags- en emotionele problemen vertonen².

Maar hoe zit dat in Vlaanderen? Tot nog toe ontbraken systematische gegevens over het psychisch functioneren van cognitief begaafde Vlaamse jongeren³. Met de TALENT-studie, een grootschalig onderzoek bij 3.400 jongeren in 27 Vlaamse scholen, beschikken we nu voor het eerst over een representatief onderzoek naar de ontwikkeling van cognitief begaafde jongeren. In dit artikel gaan we na wat deze gegevens ons vertellen over psychische problematiek van deze jongeren.

¹ Budson, T. G. (2016). The mad genius stereotype: Still alive and well. *Frontiers in Psychology*, 7, 368.

² Francis, R., Hawes, D. J., & Abbott, M. (2016). Intellectual Giftedness and Psychopathology in Children and Adolescents: A Systematic Literature Review. *Exceptional Children*, 82(3), 279-302.

³ Eerder werd in de JOnG!Talent-studie (Pieters et al., 2014) al het psychisch functioneren van begaafde kinderen (6 tot 14 jaar) onderzocht. De in dat onderzoek gebruikte steekproef was echter kleiner en de rekrutering van de deelnemers gebeurde niet volledig aselect. De hierna gerapporteerde bevindingen liggen evenwel in lijn met de bevindingen gerapporteerd in de JOnG!Talent-studie.

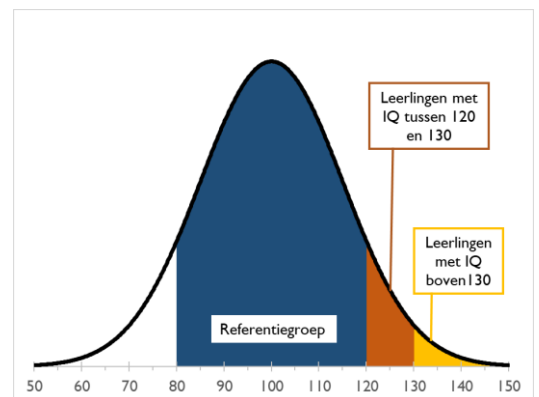
Opzet van de TALENT-studie

De TALENT-studie werd opgestart in het schooljaar 2017-2018 en onderzoekt jongeren die dat schooljaar aan het eerste jaar secundair onderwijs begonnen (A-stroom). Deze jongeren worden gevolgd doorheen de eerste graad van het secundair onderwijs, waarbij op vier meetmomenten de prestaties en het psychosociaal en motivationeel functioneren in kaart wordt gebracht. Naast de jongeren bevragen we ook de ouders en de leerkrachten van de deelnemende jongeren. In dit artikel bespreken we bevindingen uit het eerste meetmoment (oktober-november 2017).

Metingen

Intelligentiemeting

In oktober 2017 werd bij alle jongeren uit de A-stroom in de deelnemende scholen een intelligentietest afgenomen (CoVaT-CHC). Deze test meet zowel de redeneervaardigheid van de jongeren (bv. een patroon ontdekken in een reeks figuren) als de verbaal verworven kennis (bv. uit een reeks het woord herkennen dat er niet in thuis hoort). Uit eerder onderzoek is gebleken dat de resultaten op deze test goed samenhangen met een aantal belangrijke uitkomsten, zoals schoolse prestaties. Een score op een intelligentietest wordt doorgaans omgezet in een normaal verdeelde standaardscore (IQ) met een gemiddelde van 100 en een standaardafwijking van 15 (zie Figuur 1). Een leerling met een IQ gelijk aan 100 is dus gemiddeld intelligent: van zijn leeftijdsgenoten scoort precies 50% hoger en 50% minder hoog op de test.



Figuur 1: Verdeling van IQ-scores en afbakening van de referentiegroep en twee groepen begaafde jongeren

Het TALENT-project focust op cognitief begaafde jongeren. Die definiëren we als de jongeren waarvan de testscore bij de hoogste 10% behoort (in een representatieve staal). Dit komt overeen met een IQ-score van 120 of meer. Daarnaast besteden we in dit artikel ook afzonderlijk aandacht aan jongeren met een IQ van 130 of meer. Dit zijn jongeren waarvan de testscores bij de beste 2.5% behoren. Vaak wordt deze groep aangeduid als “hoogbegaafd”. Op die manier verdelen we de jongeren dus in drie groepen (zie Figuur 1). De referentiegroep bestaat uit die jongeren van wie het IQ tussen de 80 en 120 ligt (deze jongeren horen noch bij de 10% minst begaafde jongeren, noch bij de 10% meest begaafde jongeren).

Informatie over eerdere diagnose hoogbegaafdheid

Naast de meting van de intelligentie van de deelnemende jongeren vroegen we de ouders van deze jongeren of bij hun kind ooit de diagnose hoogbegaafdheid was gesteld. Daarbij rapporteerden de ouders ook enige bijkomende informatie (zoals het resultaat van de IQ-meting waarop de diagnose was gebaseerd) om een indicatie te hebben van de kwaliteit van deze rapportage.

Informatie over SES

De ouders rapporteerden ook hun hoogst behaalde diploma. Deze informatie wordt in wat volgt verdeeld in 3 categorieën: secundair onderwijs, hogeschool, universiteit.

Meting van probleemgedrag

Om de mate waarin probleemgedrag bij de jongeren voorkomt te meten, werd in de maand na de testafname (november 2017) de *Strengths & Difficulties Questionnaire* afgenomen (SDQ, versie geschikt voor jongeren van 11 tot 17 jaar, <http://www.sdqinfo.com>). Deze vragenlijst werd in dezelfde periode ook aan de ouders van de deelnemende jongeren voorgelegd, met de vraag om te beoordelen in welke mate er bij hun kind sprake was van deze problematiek. Op die manier verkregen we steeds twee perspectieven op het voorkomen van probleemgedrag (het eigen perspectief van de jongere en dat van de ouders), wat de betrouwbaarheid van de vaststellingen vergroot.

De SDQ-meting onderscheidt 2 grote types van probleemgedrag: externaliserend en internaliserend probleemgedrag. Het onderscheid tussen deze twee types heeft te maken met de manier waarop de jongere omgaat met stress en emoties. Bij *externaliserend* probleemgedrag is er weinig controle over de emoties en worden deze naar buiten gericht, wat tot conflicten leidt (bv. agressie). Bij *internaliserend* probleemgedrag worden deze emoties net naar binnen gericht, wat zorgt voor innerlijke onrust (bv. angst).

Binnen beide types probleemgedrag worden verder telkens twee subtypes onderscheiden: binnen het externaliserend probleemgedrag tussen *gedragsproblemen* en *hyperactiviteit*, binnen het internaliserend probleemgedrag tussen *emotionele problemen* en *problemen in de relaties met leeftijdsgenoten*. Enkele voorbeelditems uit de verschillende schalen (uit de bij de jongeren afgenomen vragenlijst) worden in de tabel hieronder weergegeven.

Externaliserend probleemgedrag	Internaliserend probleemgedrag
<p style="text-align: center;">Gedragsproblemen</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ik word erg boos en ben vaak driftig - Ik doe meestal wat me wordt opgedragen* - Ik neem dingen weg die niet van mij zijn, thuis, op school of op andere plaatsen 	<p style="text-align: center;">Emotionele problemen</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ik ben voor heel veel dingen bang, ben snel angstig - Ik ben vaak ongelukkig, in de put of in tranen - Ik pieker veel
<p style="text-align: center;">Hyperactiviteit</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ik ben rusteloos, ik kan niet lang stilzitten - Ik ben snel afgeleid, ik vind het moeilijk om me te concentreren - Ik denk na voor ik iets doe* 	<p style="text-align: center;">Problemen in de relaties met leeftijdsgenoten</p> <ul style="list-style-type: none"> - Andere kinderen of jongeren pesten of treiteren mij - Andere jongeren van mijn leeftijd vinden mij over het algemeen aardig* - Ik heb minstens één goede vriend of vriendin*

Tabel 1: Voorbeelditems uit de SDQ-meting van probleemgedrag. * = item werd omgekeerd gescoord.

In het onderzoek werd de jongeren gevraagd om de verschillende stellingen te beoordelen met een cijfer tussen 1 en 3 (1=Niet waar, 2=Een beetje waar, 3=Zeker waar). Voor elke jongere werd per subtype een gemiddelde score berekend over alle items uit de betreffende schaal. Daarbij werden items die omgekeerd werden geformuleerd, ook omgekeerd gescoord. Voor elk subtype geldt dus dat hoe hoger een jongere erop scoort, hoe sterker dit probleemgedrag bij hem aanwezig is.

Steekproef

Zoals hoger beschreven, laten we in de huidige analyses de jongeren met een IQ onder 80 buiten beschouwing. Daarnaast gebruiken we enkel de gegevens van die jongeren die aanwezig waren bij beide data-afnames en waarvoor minstens één ouder de vragenlijst invulde.

Dit brengt het aantal jongeren in onze steekproef op 2.553 jongeren.

242 van deze jongeren hebben een IQ tussen de 120 en 130. 119 jongeren hebben een IQ boven 130.

Bij 77 jongeren rapporteerden de ouders dat hun kind ooit een diagnose hoogbegaafdheid had gekregen.

Analyses in dit artikel

In dit artikel stellen we voor elke schaal de resultaten voor op een grafiek die bestaat uit twee delen.

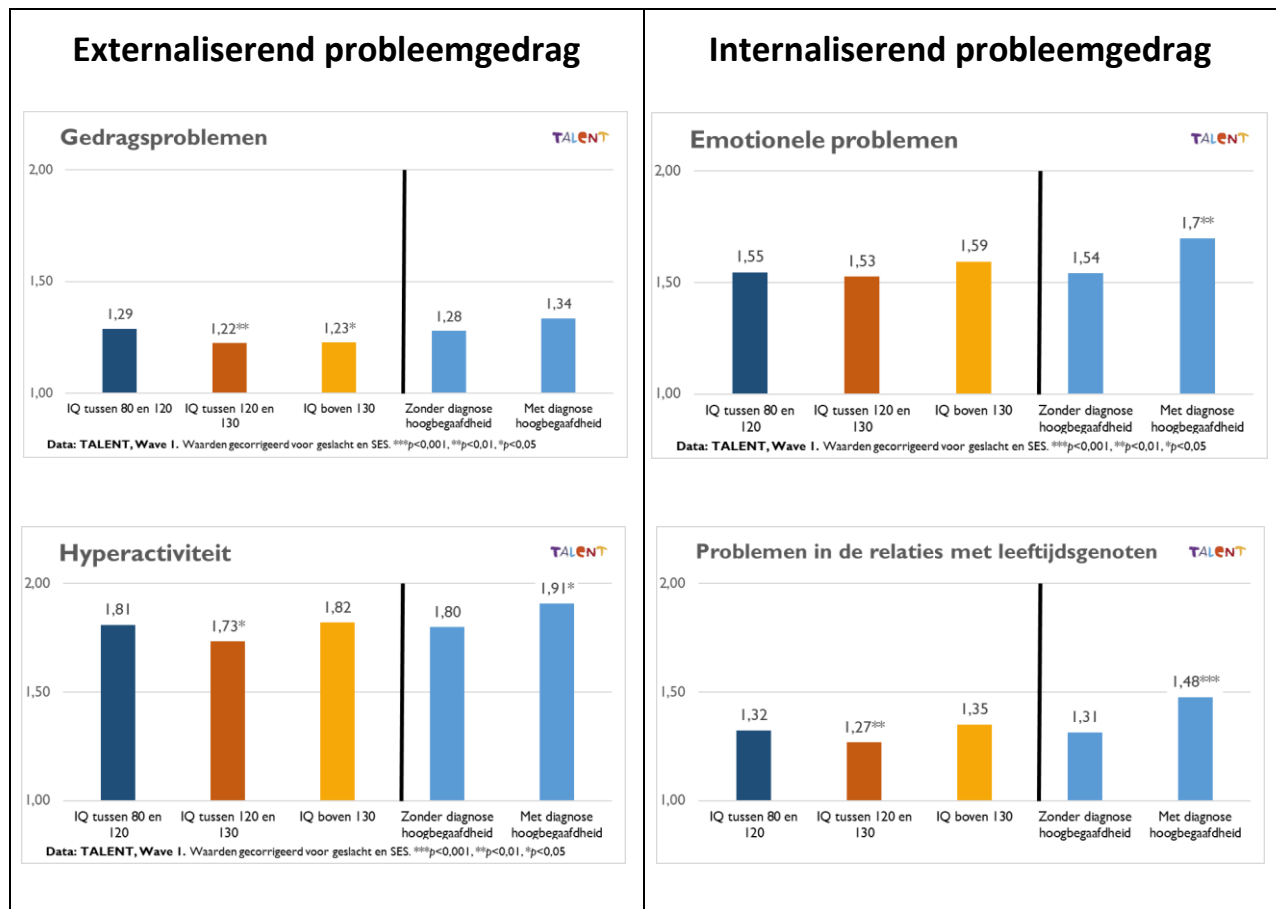
- Aan **de linkerkant** van elke grafiek worden de gemiddelde antwoorden vergeleken voor de drie groepen jongeren **zoals bepaald door de intelligentiemeting**: een referentiegroep (IQ tussen de 80 en 120), een begaafde groep (IQ tussen 120 en 130), en een hoogbegaafde groep (IQ boven de 130).
- Aan **de rechterkant** van elke grafiek worden de gemiddelde antwoorden vergeleken voor twee groepen jongeren onderscheiden **op basis van een eerdere formele diagnose van hoogbegaafdheid**: een groep jongeren zonder formele diagnose en een groep jongeren met een formele diagnose van hoogbegaafdheid.

Significante verschillen worden in de figuren steeds aangeduid met één of meerdere sterretjes.

In alle analyses wordt steeds gecorrigeerd voor geslacht en SES (ouderlijk opleidingsniveau).

Resultaten

Rapportage door de jongeren zelf



Figuur 2: Gemiddelde scores voor de verschillende subtypes probleemgedrag, rapportage door de jongeren zelf

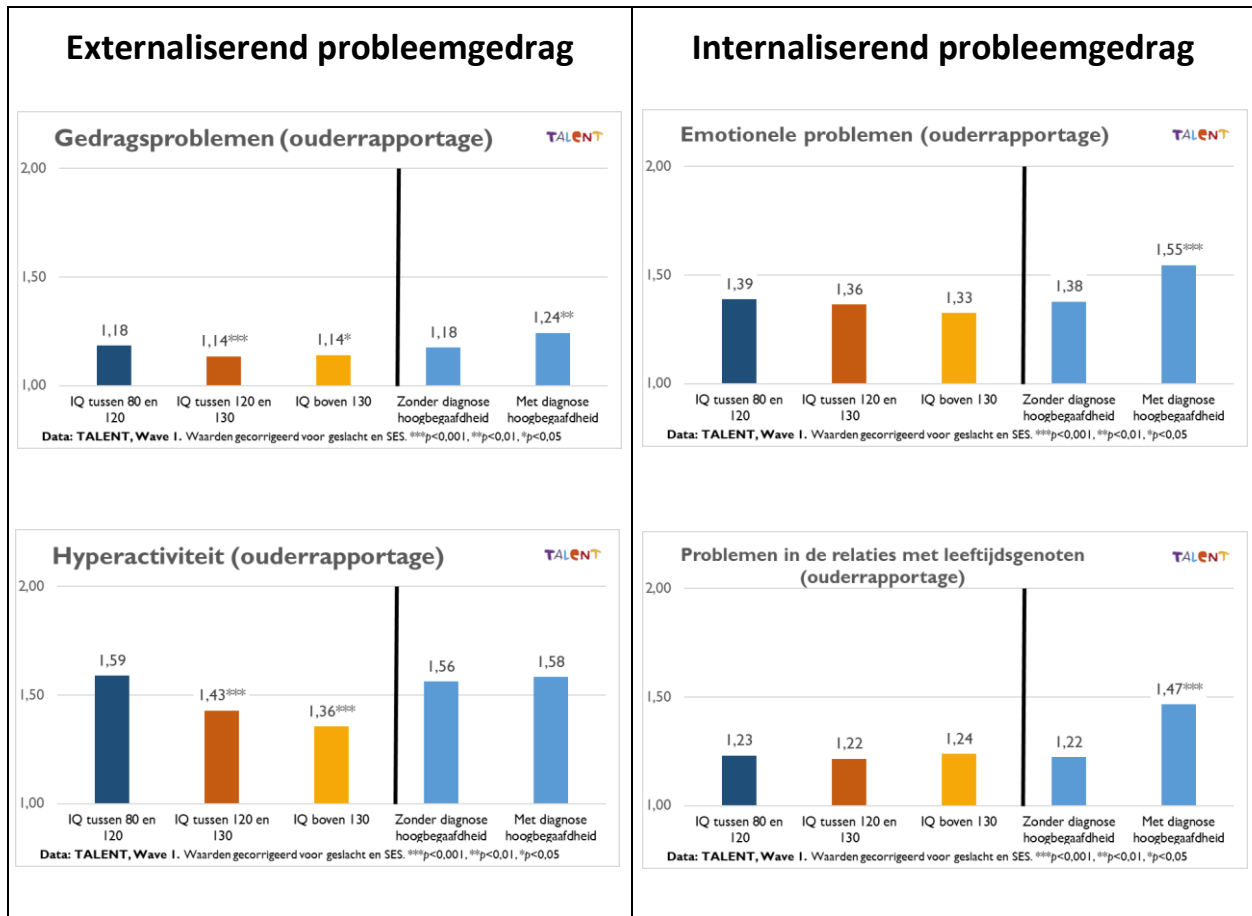
Figuur 2 laat de gemiddelde scores zien van de verschillende groepen jongeren op de vier subtypes probleemgedrag, door hen zelf gerapporteerd.

Een eerste belangrijke vaststelling is dat, over de verschillende vormen van probleemgedrag, **begaafde jongeren gelijke of zelfs lagere scores** rapporteren dan de referentiegroep.

- De groep met een IQ tussen 120 en 130 rapporteert significant lagere scores dan de referentiegroep voor gedragsproblemen, hyperactiviteit en problemen in de relaties met leeftijdsgenoten. Voor emotionele problemen is er geen verschil met de referentiegroep.
- De groep met een IQ boven de 130 rapporteert een significant lagere score dan de referentiegroep voor gedragsproblemen. Voor de andere subtypes worden er geen significante verschillen gevonden met de referentiegroep.

De tweede belangrijke vaststelling is dat **jongeren met een diagnose hoogbegaafdheid vaak significant hogere scores** rapporteren dan de groep jongeren zonder diagnose, met name voor hyperactiviteit, emotionele problemen, en problemen in de relaties met leeftijdsgenoten. Enkel voor gedragsproblemen is er geen significant verschil ($p = 0.10$).

Rapportage door de ouders van de jongeren



Figuur 3: Gemiddelde scores voor de verschillende subtypes probleemgedrag, rapportage door de ouders

Figuur 3 laat de gemiddelde scores zien van de verschillende groepen jongeren op de vier subtypes probleemgedrag, ditmaal gerapporteerd door de ouders. De rapportage door de ouders **bevestigt globaal het beeld dat uit de rapportage door de jongeren zelf** naar voren kwam.

Ten eerste rapporteren ook de ouders dat begaafde kinderen niet méér probleemgedrag vertonen dan de referentiegroep. Zowel voor jongeren met een IQ tussen 120 en 130 als voor jongeren met een IQ boven 130 worden significant lagere scores gerapporteerd voor de twee subtypes externaliserend probleemgedrag, terwijl voor de twee subtypes internaliserend probleemgedrag er geen verschillen gevonden worden met de referentiegroep.⁴

Ten tweede rapporteren de ouders van jongeren met een formele diagnose hoogbegaafdheid opnieuw significant méér emotionele problemen en problemen in de relaties met leeftijdsgenoten dan ouders van jongeren zonder diagnose. Ook voor gedragsproblemen is het verschil nu significant. Voor hyperactiviteit is het verschil niet significant.

⁴ De bevindingen van de ouderrapportage wijken maar in 2 gevallen af van deze op basis van de jongerenrapportage: de groep met een IQ boven de 130 scoort nu significant lager op hyperactiviteit (i.t.t. een nuleffect in de jongerenrapportage) en de groep met een IQ tussen 120 en 130 verschilt niet langer significant van de referentiegroep op de schaal voor problemen in relaties met leeftijdsgenoten.

Conclusies

De eerste belangrijke vaststelling uit de TALENT-studie is dat, voor de verschillende maten van probleemgedrag, **begaafde jongeren niet meer probleemgedrag** rapporteren dan normaal begaafde jongeren. Op de maten voor externaliserend probleemgedrag (bv. agressie, ongehoorzaamheid) rapporteren begaafde jongeren zelfs lagere niveaus dan gemiddeld, maar ook internaliserend probleemgedrag (bv. piekeren, angst) komt bij hen niet méér voor dan bij andere jongeren. Bovendien geldt deze vaststelling zowel voor de groep met een IQ tussen 120 en 130 als voor de groep met een IQ boven de 130.

Deze bevinding ligt in lijn met eerdere resultaten uit internationaal onderzoek (Francis et al, 2016), en spreekt de veronderstelling dat begaafde jongeren meer emotionele of gedragsproblemen zouden ondervinden, die bij een aantal mensen nog steeds aanwezig is, resoluut tegen.

De tweede belangrijke vaststelling is dat jongeren die ooit als hoogbegaafd werden *gediagnosticeerd*, wél meer probleemgedrag vertonen. **De groep jongeren met een diagnose hoogbegaafdheid blijkt dus volstrekt niet representatief voor de groep begaafde jongeren in het algemeen.** Dit is belangrijk, omdat heel wat van de gangbare kennis over begaafde jongeren gebaseerd is op klinische ervaring van professionelen die met (gediagnosticeerde) jongeren werken. Uit de hier gerapporteerde gegevens moet echter worden besloten dat ervaring met deze jongeren niet kan worden veralgemeend tot kennis over hoogbegaafde jongeren in het algemeen. Enkel systematisch onderzoek, waarbij bij representatieve groepen jongeren de intelligentie wordt gemeten, kan deze kennis leveren.

Hoe kan worden verklaard dat jongeren met een diagnose hoogbegaafdheid vaker probleemgedrag vertonen, terwijl cognitieve begaafdheid op zich niet aan probleemgedrag gerelateerd is? Een eerste mogelijke verklaring zou kunnen zijn dat de diagnose zelf aanleiding geeft tot problemen, bv. omdat het begaafdheidslabel negatief gepercipieerd wordt door de omgeving of omdat het bij de jongere de angst opwekt niet aan de verwachtingen te kunnen voldoen. Een alternatieve verklaring zou een selectie-effect kunnen zijn: in Vlaanderen wordt een diagnose hoogbegaafdheid immers vaak gesteld binnen een diagnostisch traject dat wordt opgestart als gevolg van een hulpvraag van het kind, de ouders of de school. Jongeren die meer probleemgedrag vertonen, zouden dan vaker een diagnose hoogbegaafdheid krijgen dan even begaafde jongeren die weinig probleemgedrag vertonen. De voorliggende gegevens laten echter niet toe om een keuze te maken tussen beide verklaringen.

De gegevens waarop de bevindingen in het artikel zijn gebaseerd, werden verzameld bij jongeren die op dat moment in het eerste jaar secundair zaten. Het is mogelijk dat de bevindingen in andere leeftijdsgroepen van de hier gepresenteerde resultaten zouden afwijken⁵. Bovendien werden enkel de gemiddelde verschillen tussen groepen jongeren bekeken. De vaststelling dat begaafdheid op zich geen risicofactor is voor probleemgedrag, betekent uiteraard niet dat er geen begaafde jongeren kunnen zijn die wel probleemgedrag vertonen en hiervoor hulp behoeven. In de komende maanden zullen de TALENT-gegevens verder worden geanalyseerd om te bekijken welke subgroepen begaafde jongeren mogelijk wel vatbaarder zijn voor probleemgedrag. Tot slot moet worden opgemerkt dat de in dit artikel besproken bevindingen gebaseerd zijn op slechts één meetmoment (wave 1). Verdere analyses van de op de latere meetmomenten verzamelde gegevens kunnen inzicht geven in hoe probleemgedrag zich ontwikkelt doorheen de twee schooljaren waarin we de leerlingen volgen.

⁵ In de JOnG!Talent-studie (Pieters et al., 2014) werd, naast een groep jongeren uit de eerste jaren van het secundair, ook een groep kinderen uit de lagere school (6-8 jaar) onderzocht. Hieruit bleek dat jonge begaafde kinderen evenmin vatbaarder zijn voor probleemgedrag, met lagere scores dan gemiddeld voor hyperactiviteit en gedragsproblemen en geen verschil voor emotionele problemen. Wel rapporteerden jonge begaafde kinderen een licht hogere kans op problemen in de relaties met leeftijdsgenoten, al was deze relatie slechts marginaal significant ($0.05 \leq p < 0.10$). Bij de jongeren op secundaire schoolleeftijd werd voor geen enkele uitkomst een verhoogde vatbaarheid voor probleemgedrag gevonden.